

Мектепке шекемги жастағы балаларда ойынның
психологиялық жақтан әхмийети.

М.Маткаримова-магистр

Нөкис экономика кәсип-өнер колледжи психолгы.

Мектепке шекемги жастағы балалардың психологиялық жақтан ойынының рауажланыуында, қоршаған орталықты билиуде, қарым-қатнасқа кирисиуінде ойын үлкен әхмийетке ийе. Бала өзін қоршаған дуньяны ойынлар арқалы сәулелендирип, сол арқалы өмир ҳаққындағы түсиниклерге ийе болады. Ойын сол дәрежеде универсал, сол дәрежеде көп қырлы ҳәм ол жүдә күдретли хызмет, бақша жасындағы балаларды ойыннан басқа жол менен кәмилликке жеткерип тәрбиялауды көз алдымызға келтириу қыйын. Рус психологларынан Л.С.Выготский, Е.А.Аркин, Д.Б.Эльконинлер өзлериниң шығармаларында балалар ойын хызметиниң мазмун-мәнисин илимий көз-қарастан түсиндирип берген.[1:02]

Ойынның кең тарқалған түри-жәмийетлик ролли ойынлар болып, ол сюжет ҳәм мазмуннан ибарат. Әдетте сюжет дегенимизде, ойын хызметинде балалар сәулелендиретуғын ўақыя ҳәдийселер шеңбери түсиниледи. Ойын сюжети түрли дәўирге, ҳәр түрли қәсийетлерге, шаңарақ турмыс тәризине, географиялық ҳәм ислеп шығарыу шараятларына байланыслы ҳалда жаратылады. Бала мүнәсебетке кирисетуғын ўақыя ҳәдийселер шеңбери қаншелли тар ҳәм шекленген болса, ойынның сюжети де соншелли дәрежеде әпўайы ҳәм бир түрде екенлигин көриўимизге болады.

Ойынлардың сюжети ҳәр түрли болыуына қарамастан, оларды арнаўлы топарларға бириктириу имканияты бар. Мысалы, Е.А.Аркин ойынларды төмендегише бөлген:

- 1) Ислеп шығарыўға; санаат, аўыл хожалығы, қурылыс хәм кәсип-өнерге тийисли ойынлар:
- 2) Турмыс хызметин көрсетиў хәм социаллық сиясий жағдайлар; бақша, мектеп, күнделикли турмысқа тийисли ойынлар:
- 3) Жаўынгерлик руўхында; урыс-урыс ойынлар:
- 4) Драммаластырылған; кино, спектакель хәм тағы басқалар.[2:101]

Балалардың ойындарын ойыншықларсыз көз алдымызға келтире алмаймыз. Солай екен, оларға қандай ойыншықларды алып бергенимиз мақул? Ата-аналар ойыншық сатып алғанда нелерге итибар қаратыўы керек? Балаларымызға ойыншық алып атырғанда олардың жас өзгешелигине, қыз ямаса ул бала екенлигине қарап, ойыншықтың сыпатлы, экологиялық-гигиеналық жақтан таза болыўына, ойнаў ушын жарамлы, балаға зыян келмеўине, психикасының раўажланыўына унамлы тәсир етиўине исеним қабыл етиўи керек. Соның менен бирге баланың өз қәлеўлерин де есапқа алыўымыз, оның тәрбиясына қандай тәсир етиўин де умытпаўымыз керек.

Ойыншықлар бизиң миллийлигимизге, менталитетимизге сәйкес болыўы мақсетке муўапық болады. Бир жастан үш жасқа шекемги балаларға ашық, ақ реңдеги, онша қатты болмаған резинка ойыншықлар, сыңғырлаўықлар, пластмассадан исленген кубиклер, кишкене топлар, шарлар менен ойнатқанымыз мақул болады. Оларды таза ҳаўада алып жүриўимиз, биргеликте ойнаўымыз, тәбият қушағында болыўымыз физиологиялық тәрептенде психологиялық жақтан да жақсы нәтийже береді. Оларға қуяштың, айдың, күлип турған ҳайўанлардың сүўретлери түсирилген ойыншықларды алғанымыз мақул. Бул жастағы балалар қатты сеслерден қорқыўы, жумсақ ойыншықларды қолы менен ушлап, аўзына салыўы мүмкин, сонлықтан бундай ойыншықларды үш-бес жастағы балаларға ойнатыўды усыныс етиледі. Бала бул жасында «мен» образын аңлап «меники», «өзимдики» деген түсиниклерге ийе болады. Бул дәўирде балалар

ойыншықтарды бір-биринен жақсы парықлайтуғын, сюжетли, кейинен ролли ойынларға кирип, олар арқалы өзиниң жәмийетке деген көз-карасларын қәлиплестирип барады. Балалар ойынның шәртлерине, мазмунына, ондағы өзиниң атқаратуғын ролине, оның талапларына қарап хәрекет етеди, ал бул хәрекетлерсиз ойын олар ушын қызықлы болмайды. Ойын процессинде бала үлкенлерден көргенлерин өз ис-хәрекетлери менен қайталайды. Бул ўақытта олар ата-анасының, бақша апаларының ролине кирип, дослары менен қуўыршақлар арқалы әмелге асырылады. Ал, ул балалар әкелерине еликлеп, ажағаларының ис –хәрекетлерин қайталаўы, оларға уқсап машина айдаўды, жай өриўди, усташылық етиўди қәлеп, оларға еликлейди.

Ойындағы бул өзгерислер баланың хәр тәреплеме раўажланыўына, хәрекетли-образлы ойлаўына, дыққатының турақласыўына, кейинирек болса еркин дыққатқа өте баслаўына, қабыл етиўине, ойлаўының раўажланыўына өзин мақсетке бағдарлаўға, шыдамлы болыўға үйретип барады.[3:32]

Баланың жасы өсип барған сайын ойынның мүддети де узарып барады. Усы процессти изертлеген А.П.Усованың пикиринше үш-төрт жасар балалардың ойын хызмети 10-15 минут, төрт-бес жасар балалардың ойын хызмети 40-45 минут, буннан үлкен мектепке шекемги жастағы балалардың ойындары бир неше саатқа созылыўы мүмкин. Буннан тысқары ойын қатнасыўшыларының саны баланың жасының өсиўине, жынысый өзгешелиелерине қарап кеңейип барады: 1) үш жасар балалар 2-3 топарға бирлесип 3-5 минут бирге ойнай алады; 2) 4-5 жаслы балалар топары 2-5 қатнасыўшыдан ибарат болып, олардың биргеликтеги ойыны 40-50 минут даўам етеди, ойын даўамында қатнасыўшылар саны кеңейип барады; 3) алты-жети жасар балаларда ролли ойынды топар яки команда болып бирге ойнаў тилеги пайда болады, нәтийжеде алдыннан роллер бөлистириледи, ойынның қағыйдалары хәм шәртлери түсиндириледи.[2:103]

Төрт хэм бес жастағы балалар ролли хэм сюжетли ойынларды кеңирек пайдаланады. Бул жаста олар сүүрет салыўды, леґо, мазайка хэм хәр түрли курастырылатуғын, жыйналатуғын кубиклерден өзлери ушын қызықлы ойыншықлар соғып, курастырады. Бул дәўирде олар пластилиннен, ылайдан хәр түрли адам хэм хайўанатларды, күнделикли ыдыс буйымларын жасап, бир-бириниң хәрекетлерин тәкирарлап ойнайды. Мектепке шекемги жастағы балалардың психикалық жақтан раўажланыўында, олардың билиў уқыплықларын раўажландырыўда балалар бақшасының жоқары топарларда өткерилетуғын дидактикалық ойынлар хэм арнаўлы шынығыўлар үлкен әҳмийетке ийе.

Бес-жети жастағы дәўир бул мектепке таярлаў дәўири болып, олар тийкарынан реңли қағазлар, сүүрет дәптерлер, сүүретлерге бай ертек китаплар, хәр түрли жазыў доскалары реңли қәлемлерден пайдаланады. Деген менен, олар еле ойын баласы, олар еле леґоларды ойнаўды, куўыршақлар менен ойнаўды, дослары менен далада, көшеде ойнағанды қәлейди. Соның ушын балаларға көшеде ойналатуғын миллий ойынларымызды үйретиў, биргеликте қызықлы ойынлар ойнаўымыз бенен кеўлине жол таўып куўанышына шерик боламыз. Бала қайсы жас дәўиринде болыўына қарамастан ертеклер еситиўди, мультфильмлерди тамаша қылыўды жақсы көреди, ишиндеги унамлы қахраманларға уқсаўды қәлейди. Келешекте солардай болыўды қыялынан өткереди оларға уқсап хәрекетлер етеди. Сонлықтан мультфильмлерди көргенде олар менен биргеликте көриў үлкенлердиң бақлаўы астында болыўы, биргеликте тамаша қылып, болып атырған ўақия ҳәдийселерди дурыс талықлап бериўимиз керек. Миллийлигимизге жат болмаған, бала тәрбиясына унамлы тәсир жасайтуғын мультфильмлер қойып бериўимиз биз күткен нәтийжени бериўи мүмкин.

Биз балалар дүньясын, олардың әлемин ойыншықларсыз көз алдымызға келтире алмаймыз. Ойыншықлар арқалы бизлер олардың нелерге қызығатуғынлығын қайсы затларды яки кимлерди көбирек жақсы

көретуғынлығын ҳәм оларға унамсыз ис-хәректлерди де бақлаўға болады. Олар ойын даўамында өзлери қәлеген қәсип ийелерине айланыўы, өзлери жақсы көрген адамлардың образына кириўин көриўимизге болады. Ал, балалардың қандай ойыншықлар менен көбирек ойнаўына итибар қаратсақ нелерге уқыплы екенлигин аңлаўымызға болады. Сонлықтан да бала өмиринде ойын ҳәм ойыншықлардың орны жүдә әҳмийетли, ойыншықлар алғанымызда ҳәр биримиз итибарлы болыўымыз, ертеклер айтқанымызда олардың тәрбиясына тәсир ететуғынымызды умытпаўымыз керек.

Пайдаланған әдебиятлар.

- Гозиев. Э.«Психология: (Ёш даврлари психологияси)» Ташкент 1994-ж.
- Камилова. Н.Г. «Детская психология». Ташкент 2003-ж.
- Қлычева.З, Хамидова. А.Х. «Жас айырмашылық психологиясы» Н 2003-ж.

